

Subjektas ir tikrovė: etinės A. Badiou filosofijos implikacijos

Pocius, Kasparas

Subjektas ir tikrovė: etinės A. Badiou filosofijos implikacijos

Problemos, vol. 96, pp. 71-82, 2019

Vilniaus Universitetas

Disponible en: <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=694574986006>

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.96.6>

Esta obra está bajo una Licencia Creative Commons Atribución 4.0 Internacional.

Articles

Subjektas ir tikrovė: etinės A. Badiou filosofijos implikacijos

The Subject and the Real: Ethical Implications of A. Badiou's Philosophy

Kasparas Pocius

Vytauto Didžiojo universiteto, Lituania

godfish2000@gmail.com

Problemos, vol. 96, pp. 71-82, 2019

Vilniaus Universitetas

Recepción: 27 Mayo 2019

Aprobación: 03 Septiembre 2019

DOI: <https://doi.org/10.15388/Problemos.96.6>

Summary: Šiame straipsnyje gilinamasi į Alaino Badiou filosofijoje plėtojamą etinę sampratą. Kodėl šiuolaikiniame materializme iškyla tiesos, ištikimybės ir subjekto kūrimo problema? Keliami hipotezės, kad atsakymas į šį klausimą slypi ne filosofijoje, bet psichoanalizėje – varos mechanizme. Be to, keliami hipotezės, kad Badiou kuriama etika neatsiejama nuo Jacques'o Lacano sukurtų simbolinės ir Tikrovės plotmės koncepcijų. Keliamas klausimas, ar Lacano aptariamame varos mechanizme neslypi etiniai pasirinkimai, kurie Badiou postuluojamą kovingo subjekto laikyseną veikia stipriau nei socialiniai ar galios santykiai?

Keywords: Alainas Badiou, Subjektas, Interpelacija, Tikrovė, Vara.

Abstract: Alain Badiou's theory of ethics of the subject implies that the individual interpellation of the symbolic plane could be secondary to the truth process, which grounds the formation of the subject. We arrive at the hypothesis that the subject of the interpellation is already a subject of truth when the symbolic interpellation process starts. In the paper, two contemporary ethical orientations are emphasized: democratic materialism, which comprises the idealism created by market laws, and a materialist dialectic, which opens the possibility of the subject's formation during the struggles. However, Badiou's attempts to create an alternative symbolic plane – a historical plane – do not seem reassuring; therefore, one must look at the event-producing-history from the psychoanalytical perspective. The theory of drives opens the possibility to relate Badiou's subject to the repressed real, to show him as immune to the desire, which may be derived from a symbolical plane, and able to ground his struggles with revolutionary jouissance while not allowing history to end too early.

Keywords: Alain Badiou, The subject, Interpellation, The Real, Drive.

Ar mūsų veiksmų, mūsų politinio kovingumo negali lemti sąmoniniai veiksniai? Prieš beveik pusšimtį metų veikale *AntiOidipas* prancūzų mąstytojai Gilles'is Deleuze'as ir Félixas Guattari postulavo sąmoninio geismo kaip radiklios politikos katalizatoriaus svarbą. Apmąstant filosofo Alaino Badiou etines ir politines koncepcijas kyla įspūdis, kad jo projekte taip pat atsiranda vietos jo nedeklaruojamam, bet teorijos visumai svarbiam sąmoniniam veiksniai – varai. Siekiant išsiaiškinti šias sąsajas straipsnyje Badiou etinis ir politinis projektas susiejamas su šiuolaikinės psichoanalizės teoretikų (Lacano, Slavojaus Žižeko ir kt.) tyrinėjimais ir analizuojamas psichoanalizės kontekste.

Kiek yra interpeliacijų?

Simbolinė interpeliacija nėra pirminis procesas. Slovėnų filosofas Mladen Dolaras savo garsiaame straipsnyje *Anapus interpeliacijos* pristato psichoanalitinę Louiso Althusserio subjekto interpeliacijos interpretaciją. Pasak Althusserio, ideologija eilinį individą akimirksniu paverčia subjektu, apakindama jį taip, kad jis nesuvoktų, kaip veikia materialūs ideologiniai ir kiti su jais susiję aparatai. Jei, kaip sako Dolaras (1993: 2), ideologijai, viena vertus, būdinga materiali egzistencija (jos išorė), kita vertus – interpeliacija (jos vidujybė), tai „materialumas ir subjektyvumas vienas kitą išstumia: jei aš (jau) esu subjektas, neišvengiamai negaliu įžiūrėti, kaip veikia materija. Išorinės ideologijos atsiradimo sąlygos negali būti suvoktos žvelgiant iš ideologijos vidaus, kuriant vidų neišvengiamai paneigiamos išorinės ištakos, jų išsižadama.“

Kaip teigia Dolaras, didžioji interpeliacijos teorijos problema nėra jos siūlymas individo tapimą subjektu matyti kaip lūžį – ne palaipsniui vykstantį sąmoningumo augimo procesą, o staigią permainą, leidžiančią retroaktyviai perkainoti visas vertybes; didžioji problema yra tai, kad tokio staigaus lūžio metu neišvengiamai atsiranda likučių, nuosėdų. Pasak autoriaus, lūžis interpeliacijos metu ne visada įvyksta sklandžiai: naujam subjektui ne visada lengva atsikratyti tam tikro balasto, kuris jam neleidžia puoselėti savo mąstymo egzistencinio aiškumo, perregimumo iliuzijos, neleidžia jam jaustis visaverčiu subjektu, įsijungti į viešąjį diskursą, jausti mėgavimosi (*jouissance*), bet verčia jį, kaip sako prancūzų psichoanalitikas Lacanas, nuolat jausti ašaką gerklėje. Dolaro teigimu, tokia sklandžios interpeliacijos neįmanomybė yra psichoanalizės išeities taškas: psichoanalizės „subjektas yra būtent tapsmo subjektu nesėkmė“ (1993: 3). Althusserio nuomone, subjektas yra tai, kas leidžia ideologijai veikti, o Lacano psichoanalizės perspektyvoje subjektas iškyla ten, kur ideologija subliūkšta. Ir visgi nesėkmės priežasčių neverta ieškoti anapus paties subjektyvacijos proceso. Jos yra čia pat: nuosėdos yra išorės taškas pačiame vidujybės branduolyje, „taškas, kuriame giliausia vidujybė paliečia labiausiai nutolusią išorę“ (Dolar 1993: 4). Šiame taške, kaip teigia Dolaras, kuriamas subjektyvumas.

Panašiai savo knygoje *Liekant su negatyvumu* (1993) kalba ir Slavojus Žižekas – jis priskiria subjekto interpeliacijai painią ir sunkiai užčiuopiamą Lacano Tikrovės (*le Réel*) sąvoką. Aptardamas trijų Lacano sąmonės topologijos elementų – įsivaizdavimo, simbolinės ir Tikrovės plotmės – santykį, jis Tikrovę vadina kietu branduoliu, ankstesniu nei simbolizacijos procesas ir jai besipriešinančiu; bet taip pat pačią Tikrovę jis suvokia kaip nuosėdas, kurios yra sukuriamos paties simbolizacijos proceso metu (Žižek 1993: 36). Simbolizacijos procesas, susijęs su kalbos ir socialinio diskurso perėmimu, institucionalizacijos būdu įjungia mus į realybės plotmę, o tikrovė lieka tos realybės neabsorbuota, neįtraukta. Kita vertus, Lacano nuomone, šis kietas branduolys yra griežtai imanentinis, ikisimbolinė plotmė neįsivaizduojama kaip autonomiška, kaip archetipinė utopija: ji pasiekama tik retroaktyviu būdu – tik per kalbą ir tik per simbolinę plotmę. Kaip sako Dolaras, tai, kas yra anapus kalbos, yra pačios kalbos rezultatas. „Tik per kalbą ir kalboje galima aptikti tai, kas nenusakoma“ (Dolar 1993: 13).

Ši Dolaro subjekto interpeliacijos interpretacija atitinka jau minėtą Lacano (ir Žižeko) psichoanalitinę subjekto teoriją, kur individas – ego ne tapatinamas su subjektu, kaip visoje moderniojoje (dekartiškoje) subjekto filosofijos tradicijoje, bet suvokiamas kaip jam priešingas polius. Lacano teorijoje subjektas skyla ir kuriasi esant įtampai tarp fenomenalios patirties poliaus bei to, ką Žižekas vadina kvazinoumeniniu subjektu: Žižeko nuomone, ne Descartes'as, o Kantas pirmas pagrindžia skilusio subjekto sampratą – būtent šią sampratą vėliau Lacanas išplėsi įtraukdamas „perbrauktą subjektą“ į psichoanalitinį kontekstą. Vadovaudamasis Kantu Žižekas fenomeninį – patyrimo būdu besiformuojantį – subjektą skiria nuo noumeninio nepažįstamo ir nepasiekiamo subjekto, kurį Lacanas vadina Daiktu. Žižekas teigia, kad Kantas, plėtodamas savo epistemologinę koncepciją, obsesiškai stengiasi išvengti trauminio susidūrimo su Tiesa. „Kantas, kaip tikras kompulsyvus neurotikas, <...> sukuria galimų patirčių tinklą norėdamas užtikrinti, kad aktuali tikrovė, susidūrimas su Daiktu, niekada nebus įgyvendinta: viskas, su kuo subjektas iš tiesų susidurs, bus jau gentrifikuota, prijaunkinta reprezentacijų realybė“ (Žižek 1996: 75).

Žižeko ir daugelio kitų šiuolaikinių Lacano sekėjų teigimu, tikrovė išlieka esminiu mūsų gyvenimą kuriančiu faktoriumi, nes ji parodo, kad simbolinė plotmė kaip didysis Kitas neturi konsistencijos. Jo manymu, istorijoje niekad nepasiekiamas pasitenkinti leidžiantis pabaigos taškas, hėgeliškoji istorijos pabaiga. Simbolinė plotmė nuolat patiria įvairių istorinių pokyčių, nes ją iš vidaus kankina imanentinis negatyvumas, kurio neįmanoma pašalinti simbolinei plotmei siekiant organinės integracijos. Čia įmanoma sąsaja su šiuolaikinio globalaus politinio darinio – Michaelo Hardto ir Antonio Negri aptartos Imperijos – kontekstu: lankstus jos administracinis tinklas lengvai įtrūksta kilus naujoms nenuspėjamo maišto ar proveržio bangoms, išaiškėjus naujoms tiesoms, kurios ilgą laiką buvo ignoruojamos. Sklandų galios konstruojamą Imperijos gyvavimo spektaklį nuolat temdo ne tik teroristiniai išpuoliai, bet ir nuolatinis išimties būklės,

nepaprastosios padėties poreikis, policinė gyvenimo realybė. Toks Imperijos raidos scenarijus ne tik atitolina taikos ir gerovės joje pažadus, bet paverčia jos ir jos subjektų egzistenciją nuolatine krize. Kita vertus, Žižekui, kaip ir Badiou, svarbi retroaktyvi istorijos suvokimo perspektyva. Pati laisvė jam atrodo kaip tai, ką galima užčiuopti tik retroaktyviu žvilgsniu dairantis po pasibaigusios istorijos erdvę, kurioje neapibrėžtumo ir atvirumo zonos pastebimos tik po visko.

Nagrinėdamas Lacano Tikrovės sampratą, Žižekas (1989: 170) išskiria dvi galimybes ją interpretuoti, kurios kuria įtampą ir šiandieniniame filosofijos kontekste:

Tikrovė yra inertiškos dabarties pilnatvė, pozityvumas; Tikrovėje stokos nėra – t. y. stoką sukuria tik simbolizacija. <...> Bet tuo pačiu metu pati Tikrovė yra skylė, plyšys, atvertis simbolinės tvarkos centre – tai stoka, aplink kurią struktūruojama simbolinė tvarka. Tikrovė, būdama pradžios taškas, kaip pagrindas, yra pozityvi pilnatvė be jokios stokos; būdama produktas, simbolizacijos likutis, ji, priešingai, yra tuštuma, sukurta kiaurymė, apsupta simbolinės struktūros.

Tokia galimybė kurti dvilypę tikrovės interpretaciją leidžia daryti svarbią perskyrą šiuolaikinėje filosofinėje mintyje: tam tikra dalis teoretikų (pavyzdžiui, Deleuze'as, Guattari ir jų sekėjai) yra linkę traktuoti būtį kaip geismo generuojamą tikrovės pilnatvę, o kita jų dalis (pavyzdžiui, Lacanas, Badiou, Žižekas) tikrovę mato kaip tuštumą, simbolinės plotmės negatyvą, su kuriuo neišvengiamai susiduriama tam tikro simbolinę tvarką pažeidžiančio, iškraipiančio įvykio metu.

Kokia Badiou vieta šioje diskusijoje? Kaip Badiou subjekto samprata įsiterpia ir keičia šiuolaikinės etikos, veiksmo teorijos kontekstą ir koks jo indėlis susiejant šiuolaikinės etikos ir politikos plotmes?

Daugelį šiame skyrelyje jau aptartų sąvokų galime interpretuoti ne tik Badiou teorijų šviesoje, bet ir siedami jas su šiuolaikinių socialinių judėjimų ir mažosios politikos kontekstu. Kyla klausimas, apie kokią Tikrovę, apie kokį Daiktą, Subjektą ir Tiesą galime kalbėti šiandien, gyvendami globaliame burbule, vadinamame Imperija. Kitaip tariant, norisi klausti, ar šiuolaikinėse kovose už socialinį teisingumą pirmiausia nereikia ieškoti pačių kovotojų etinio apsisprendimo veiksmo metu, akis į akį susidurti su represuotu savo geismu, pramušti mus supantį simbolinės realybės burbulą?

Su šiomis problemomis susijusi Badiou etikos teorija, kurios objektu tampa subjektas ir jo laikysena įvykio akivaizdoje. Galima kelti hipotezę, kad subjektas atsiranda kaip įvykio pasekmė, bet kartu nesieti įvykio su interpeliacijos procesu; kitaip tariant, galima teigti, kad interpeliacijos subjektas visada yra subjektas jau iki paties interpeliacijos subjekto pradžios. Ar tai reiškia, kad interpeliacijos procesą galima laikyti antriniu lyginant jį su kaip įvykio pasekmė vykstančia tiesos procedūra?

Taip pat kyla klausimas, ar interpeliacijos procedūros taikinyje atsiduriantis individas būtinai privalo būti „grynas“, jokios ideologijos iki pat interpeliacijos momento nepaveiktas, simbolinėje terpėje

„betarpiškai“ funkcionuojantis individas. Tokios betarpiškos egzistencijos simbolinėje plotmėje visiškai neįmanoma įsivaizduoti žvelgiant iš lakaniškosios perspektyvos. Veidrodžio stadijoje atsirandantis ego, bandydamas įsitvirtinti ir užimti savo vietą socialinėje erdvėje, privalo atsižadėti savo sąmonės, nevaldomo geismo, būti patyręs pirminę represiją. Išstumtos ego formavimuisi trukdančios sąmonės jėgos tampa prarasta Tikrove, kuri nuolat grįžta sapnuose, kalbos riktuose ir nulemia ne tik mūsų sąmonės, bet ir paties gyvenimo nuostatų bei strategijų formavimąsi.

Taigi, regis, ideologinė interpeliacija negali būti pirminis subjekto formavimosi veiksnys, kitaip tariant, galimybė tokios interpeliacijos metu atsirasti tokiam subjektui nėra vienintelė galimybė. Galbūt, priešingai, galima kalbėti apie tai, kaip ideologija ir ideologinė fantazija gali interpeluoti ir būtinai stengiasi interpeluoti tuos, kurie jau yra subjektai, bet ne simbolinės, o Tikrovės plotmės subjektai. Būtent Tikrovės, arba Daikto, plotmę galima sieti su Badiou postuluojamu įvykiu, kurio nulemta tiesos procedūra lemia ištikimo įvykio subjekto veiksmus. O ideologinė interpeliacija sietina su tuo, ką Badiou vadina situacijos logika: su bandymu priversti ideologinį subjektą išsižadėti savo sąmoninių jėgų, dėl savo geismo simbolinio Kito – galios ir jos represijų. Althusserio schemoje interpeliacija tampa naujai atsiradusio subjekto iniciacija, o Badiou subjektas į simbolinę plotmę patenka tarsi iš Tikrovės plotmės – priverstas atsižadėti savo geismo, maišto ir kieto tikrovės branduolio.

Du materializmai, dvi vertybinės orientacijos

Net žvelgdami paviršutiniškai Badiou teorijoje galime pastebėti perskyras, leidžiančias diskutuoti etines galimybes veikti šiandienos pasaulyje. Savo knygoje *Pasaulyų logikos* (2006) jis priešina dvi vertybines kryptis, dvi etines paradigmas. Pirmąją Badiou vadina demokratiniu materializmu, sutelkdamas šioje sąvokoje visą vėlyvojo kapitalizmo vertybių kritiką. Pagrindines demokratinio materializmo nuostatas jis apibūdina sakiniu: „Yra tik kūnai ir kalbos“ (Badiou 2006: 1), tokiu būdu kritikuoja šiuolaikinę politinę, kultūrinę ir meninę vaizduotę, kurioje prisidengiant „kūnų akivaizdumu, jų geidžiančia mašinine prigimtimi, jų intymumu ir nuogumu, jų apsikabinimais ir kančiomis“ įtvirtinamas „geismų pragmatizmas ir komercijos neišvengiamybė, mūsų baigtinumo dogma, mūsų kūno atvėrimas pasitenkinimui, kančiai ir mirčiai“ (Badiou 2006: 1). Čia Badiou (2006: 2) kritikuoja šiuolaikinių autorių formuluojamą biopolitinę paradigmą: „žmogus, apimtas „gyvybinės jėgos“, tampa gyvūnu, įtikintu, kad jo vilties paslaptis slypi kūno dėsniuose“. Žmogiškumas šiuolaikinėje materialistinėje *doxa* redukuojamas iki pernelyg išplėtos gyvūniškumo vizijos; žmogaus rūšies gyvūnas savo ruožtu redukuojamas iki savo porūšių įvairovės ir šiai įvairovei suteiktų demokratinių teisių. Badiou (2006: 2) negailestingai kritikuoja Deleuze'o „mažumos“ sampratą: „Bendruomenės ir kultūros, spalvos ir pigmentai, religijos ir dvasininkai, įpročiai ir papročiai, skirtingi lytiškumai, viešas intymumas ir intymumo

viešinimas – viskas ir visi tampa verti būti pripažinti ir ginami įstatymo.“

Kita vertus, pasak jo, demokratinis materializmas numato ir savosios tolerancijos ribas, kurias aptardamas Badiou apeliuoja į politinio korektiškumo kritiką, XX–XXI a. sandūroje buvusią populiarią tarp kairiųjų intelektualų. Bet mums įdomesnė Badiou čia pat pateikiama alternatyvi paradigma – materialistinė dialektika, kurią jis sieja su teiginiu „Yra tik kūnai ir kalbos, išskyrus tai, kad yra tiesos“ (2006: 4). Tiesos, Badiou manymu, nėra nei kūnai, nei kalbos, nei jų kombinacijos: „tiesos yra bekūniai kūnai, kalbos, neturinčios prasmės“. Jos egzistuoja kaip to, kas yra, išimtys (Badiou 2006: 4). Kaip sako Badiou, tam tikra prasme materialistinė dialektika yra identiška demokratiniam materializmui, tačiau čia, kaip ir knygoje *Būtis ir įvykis* aptartame būties bei įvykio santykyje, tiesa apibrėžiama kaip suvokimas, kad „yra kažkas, ko nėra“, kad fenomeninė demokratinio materializmo regimybė yra nepajėgi atskleisti savo pačios paneigimo, sukurti galimybės atsirasti tuštumai, įvykiui ir jo sankcionuotai tiesai. Šiuolaikinė kapitalistinė visuomenė taip pat veikia kaip kūnų ir kalbų pripildytas fantazijos ekranas, kaip stokos nepripažįstantis simbolinis kūnas, palaikomas pasitenkinimą užtikrinančių galios sankcionuojamų diskursų. Šios visuomenės vertybinė orientacija yra materialistinė, bet materializmas čia išsitenka išimtinai simbolinėje plotmėje, yra neatsiejamas nuo kapitalistinių santykių ir froidistinio malonumo principo, kai šalinama tai, kas neatitinka tų santykių logikos. O įvykis, tiesa ir subjektas neįsivaizduojami be Tikrovės plotmės, kuri kuria imanentinę išorę simbolei plotmei.

Todėl filosofas Frankas Ruda (2015: 12) sako, kad demokratinis materializmas gali būti suvoktas kaip materializmas be idėjos, o materialistinę dialektiką reikia suvokti kaip idealizmą be idealizmo. Jo aiškinimu, tik pirmiausia pasirenkant tai, kas atrodo esąs idealizmas (darant perskyrą tarp idealizmo ir materializmo) galima leisti atsirasti materializmui (idealizmui be idealizmo), kuris nebegalėtų būti redukuotas į idealizmą (materializmą, kuris išsitenka savyje). Tarkime, šiuolaikinis demokratinis materializmas neatskiriamas nuo kapitalistinių rinkos dėsnių kuriamo idealizmo: istorijų apie mainus, darbą ir pradinį kaupimą. O materialistinės dialektikos tiesa – kasdieninis išnaudojimas ir galimybė priešintis – mums atskleidžia visai kitą istorinę ašį.

Tad būtina pirmiausia kurti perskyrą tarp idealizmo ir materializmo, o tada pašalinti, atitraukti vieną iš dviejų pusių – idealizmą ir pasilikti tik tuščią vietą, kurią paliko išnykęs idealizmas. Tai, pasak Rudos (2015: 13), paverčia materializmą išties materialistiniu. Kitaip tariant, demokratinio materializmo kūnų ir kalbų logika keičiama materialistinės dialektikos kūnų, kalbų ir tiesų logika. Kapitalistinis materializmas pasirodo esąs klaidinga idealistinė etika, o įvykiui ir tiesai ištikimas subjektas tampa tikroju materialistinės etikos kūrėju.

Įvykis, tiesa, subjektas

Pasak Badiou, subjektais mus paverčia ištikimybė įvykiui – turi būti atsitikę kažkas tokio, ko nebūtų galima įtraukti į normalią įvykių tvarką. Jis mini mokslinius, politinius, meilės ir meno įvykius, kuriuos vadina tiesos sąlygomis. Tarp jų Badiou (2012: 41) vardija Prancūzijos revoliucijos konvento laikotarpį, Abelardo ir Eloizos meilę, Galilėjaus išradimus, bet taip pat Schoenbergo dvylikatonę kompoziciją ir Kinijos kultūrinę revoliuciją. Kaip jis pats sako, tokie įvykiai neišvengiamai priverčia mus apsispręsti dėl naujų buvimo pasaulyje būdų. Subjektas pradedamas kurti tada, kai esama situacija pradeda matyti iš įvykio perspektyvos. Tokį santykį su įvykiu Badiou vadina ištikimybe. Situacija ne tik apsvairstoma iš įvykio perspektyvos – kadangi mintis Badiou etikoje neatsiejama nuo veiksmo ir praktikos, tai neišvengiamai reiškia pačiam subjektui skirtus išbandymus, kai jis kuria naujus, įvykio įkvėptus buvimo ir veikimo situacijoje būdus. Pavyzdžiui, revoliuciniai įvykiai Rusijoje ar Kinijoje, Sietle įvykę protestai prieš globalinio kapitalizmo institucijas ar šio dešimtmečio pradžios „Okupuok!“ judėjimas įkvėpė aktyvistus visame pasaulyje keisti savo strategijas, rinktis naujas kovos prieš neteisėtumą ir išnaudojimą priemones ir siekti naujų tikslų. Taigi, ištikimybė įvykiui tampa lūžiu tam tikroje santvarkoje, kurioje įvyksta įvykis. Tas lūžis yra imanentinis, kadangi tiesa „iškyla situacijoje ir niekur kitur – tiesų dangaus nėra“ (Badiou 2012: 42–43), o lūžiu ji virsta todėl, kad iškyla tik per įvykį: iki tol tokia tiesa neegzistavo nei dominuojančiame žinojime, nei įsigalėjusiuose diskursuose. Čia Badiou (2012: 43) remiasi Lacano teze ir teigia, kad tiesos procesas „išmuša skylę“ situacijos kuriamame žinojime. Taigi, galima teigti, kad situacijos logika Badiou sampratoje primena Lacano postuluojamą simbolinę plotmę, be kurios negali atsirasti individas, o įvykio plotmę galima susieti su tikrovės plotme.

Badiou postuluojamas subjektas tampa tiesos proceso atrama. Tuo filosofas nori pasakyti, kad prieš prasidedant įvykiui situacijoje subjektas neegzistuoja. „Galima teigti, kad subjektą iškelia tiesos procesas“ (Badiou 2012: 43). Toks subjektas, pasak Badiou, nesietinas nei su psichologiniu subjektu, nei su dekartiškuoju refleksyviuoju subjektu, nei su kantiškuoju transcendentaliniu subjektu. Subjektais Badiou vadina du įsimylėjęlius, kuriuos jų išgyvenami jausmai pastūmėjo eiti absoliučiai nauja kryptimi, paskirą politinį darinį, kuris po revoliucijos įgyvendina jos uždavinius, bei mokslo išradimus ir meno atradimus, pranokstančius individualizmo kuriamas perskyras bei kuriančius naujovių konsteliacijas. Subjektu Badiou nevadina nei pavienio įsimylėjusio romantiko, nei jau prieš įvykį veikusio pavienio kovotojo ar ištisos dirbančiųjų klasės. Badiou subjektas nėra išankstinis, jis yra komponuojamas po įvykio, kai jį imasi kurti, kaip sako pats filosofas, „kažkas“. „Kažkas“, dalyvaujantis tiesos procese, yra kartu situacijoje atpažįstamas paskiras daugialypis individas ir jo paties perteklius: „jį perskrodžia atsitiktinis ištikimybės srautas (*tracé aléatoire*), perkeičia jo paskirą kūną“ (Badiou 2012: 45) ir įrašo jame

amžinybės akimirka. Svarbiausia čia yra tiesos akimirka: „kažkas“ yra nejučia iš vidaus suskaidomas šitos tiesos, kuri „perskrodžia“ jo daugialypumą.

Šalia tiesos sąvokos Badiou subjekto etikos sampratoje atsiranda konsistencijos sąvoka. Šia sąvoka Badiou aiškina „kažko“ ryžtą išlikti subjekte vykstančio tiesos proceso dalimi. Jei „kažkas“ atsisako dalyvauti subjekto kompozicijoje, jam lieka, pasak Spinozos, „išverti būti“ – gyvenime paisyti vien savo interesų ar „užsikonservuoti savajame aš“ (Badiou 2012: 46). „Bet tiesos išbandymas tokiam dėsniui nepriklauso“, – rašo Badiou. „Priklausyti situacijai yra kiekvieno natūrali lemtis, bet norint priklausyti tiesos subjekto kompozicijai būtina žengti ypatingu keliu, patirti lūžį, ir labai sunku suvokti, kaip šiai kompozicijai įmanoma persidengti arba būti suderintai su paprastu „aš“ ištvėrimu“ (Badiou 2012: 46). Konsistenciją Badiou aiškina ne tik „kažko“ ryžtu išlikti subjekto dalimi. Siekiant šio tikslo būtina to, kas žinoma, ištvėrimą paaukoti dėl to, kas nežinoma. Čia Badiou grįžta prie psichoanalizės ir pasiremia garsiuoju Lacano raginiu: neišsižadėkite savojo geismo. Kadangi, pasak Badiou, geismas kuria sąmoninį subjektą, jis yra nežinomas *par excellence*; lakaniškasis savojo geismo neišsižadėjimas reiškia atsisakymą išsižadėti nežinomos, nesuvoktos savo pusės. Badiou etinę perspektyvą formuoja ištikimybė šiam nežinomajam. Prie šios temos grįšime kiek vėliau.

Subjekto etikos temą Badiou pratęsia *Komunistinėje hipotezėje*, kur konsistencijos sąvoka keičiama Idėjos sąvoka: „Aš vadinu „Idėja“ trijų pagrindinių elementų totalizavimą: tiesos procedūros, priklausymo istorijai ir individualios subjektyvacijos. Iš karto galima pateikti formalų idėjos apibrėžimą: Idėja yra sąveikos tarp paskiros tiesos procedūros ir istorijos reprezentacijos subjektyvacija“ (2010: 235).

Tiesa šiame veikale apibrėžiama kaip „konkreči, tam tikrame laike išsitenkanti seka, kurioje iškyla, egzistuoja ir galiausiai pranyksta nauja mintis ir nauja kolektyvinės emancipacijos praktika“ (Badiou 2010: 231). Kiekvienoje tiesos procedūroje, pasak Badiou, numatomas šios tiesos Subjektas, kuris netgi empirine prasme negali būti individas – jis gali būti tik kolektyvinis.

Subjektą griežtai atskirdamas nuo žmogiškos kilmės gyvūno, Badiou pastarajam visgi palieka galimybę subjektyvuotis – jis privalo apsispręsti ir tapti politinės tiesos procedūros dalimi – kovotoju už šią tiesą. Šį sprendimą filosofas vadina inkorporacija:

individualus kūnas ir visa tai, kas jam priklauso – mintis, afektai, potencialas ir t. t., – tampa vienu iš kito kūno – tiesos kūno – elementų, materialia pasaulyje besikuriančios tiesos egzistencija. Tai – akimirka, kai individas pareiškia galįs/-inti peržengti ribas (savanaudiškumą, konkurenciją, baigtinumą), kurias brėžia individualizmas (arba gyvūniškumas – tai tas pat). (Badiou 2010: 234)

Kolektyvinio subjekto kūrimas Badiou tampa neatsiejamas nuo istorinio proceso. Istorija kaip žmogiškojo tapimo visuma tampa besiformuojančio subjekto simboline plotme. Čia Badiou dar labiau

viską komplikuoja teigdamas, kad istorija gali egzistuoti tik simbolinėje plotmėje, bet ne realybėje, ji negali pasirodyti kaip fenomenas. Jai „nepriklauso pasaulis, kuriame ji galėtų egzistuoti aktualiai“ (Badiou 2010: 238). Žinoma, jis kalba apie komunizmo, pasipriešinimo išnaudojimui ir priespaudai kovų istoriją, kuriai dažnai nėra vietos „istorijos pabaigą“ pasiekusios Imperijos istorijoje. Kita vertus, susidaro įspūdis, kad Badiou anapus lakoniškosios simbolinės plotmės ir imperinės interpeliacijos logikos kuria antrąją simbolinę plotmę: anapus demokratinio materializmo vertybinio idealizmo kuriama erdvė materialistinei dialektikai, kurios varikliu tampa idėja, atskleidžianti tiesą fiktyvioje demokratinio materializmo struktūroje. (Esama ir tokios galimybės, kad šių dviejų erdvių egzistencija susipina tarpusavyje: tikriausiai negalima kalbėti apie kurios nors plotmės pirmumą laiko atžvilgiu.)

Ir visgi, mano nuomone, Badiou siekis kurti alternatyvią simbolinę erdvę iki galo neįtikina. Tai, ką jis kalba apie subjekto kūrimą, labai artima šiuolaikinėje psichoanalizėje vartojamai varos sąvokai.

Varos subjektas: Badiou ir psichoanalizė

Akivaizdu, kad konsistencijos sąvoką Badiou suvokia visiškai kitaip negu Deleuze'as ir Guattari. Pastarųjų filosofinėje mintyje konsistencija susijusi su veiksmo įerdvinimu, su teoriniu imanentinės plotmės ir politiniu geismo bendruomenės kūrimu, o Badiou filosofijoje ši samprata labiau susijusi su psichoanalitine laiko samprata ir būtinybe iš naujo siekti to, kas represuota ir išstumta. Jei Deleuze'o politinės filosofijos varikliu tampa geismas, tai galbūt būtų galima kelti hipotezę, kad Badiou projektą galima susieti su varos¹ samprata Sigmundo Freudų ir Lacano psichoanalizės koncepcijoje?

Pirmasis keblumas Freudui ir kitiems varos tyrinėtojams kilo suvokus šios sampratos nevienalytiškumą. Viena vertus, varą nelengva atskirti nuo instinkto: jos šaltinis ir jos jėgą stimuliuojantis spaudimas liudija biologinę žmogaus priklausomybę nuo biologinio instinkto. Kita vertus, kiti du varos komponentai – tikslas ir objektas – pasireiškia visiškai skirtingai nei instinktai ir formuoja istorinę individo gyvenimo perspektyvą. Kaip sako Adrianas Johnstonas (2005), kuris minėtus varos komponentus suskirstė į dvi ašis, biologinę ašį pavadindamas pakartojimo ašimi, o istorinę – kitimo ašimi, varoms nebūdingi savisaugos tikslai, judėjimas link natūralaus tikslo ar su instinktais susijęs elgesys.

Labai svarbus varos sampratos elementas yra pastanga „atkurti senesnę būvį“. Jų „konservatyvumas“, kaip sako Johnstonas, liudija ne belaikį cikliškumą, bet regresyvią orientaciją: jie siekia grįžti į „ankstyviausią būvį“, tam tikrą tikslų tašką praeityje. Todėl varos dažnai ne tik peržengia anapus froidiškojo malonumo principo, bet ir anapus to, ką būtų galima vadinti „biologiniu racionalumu“. Jo nuomone, varos dažnai elgiasi kaip parazitai, mintantys savo biologinio šeimininko vitališkumu ir bandantys patenkinti savo nepasotinimą mėgavimosi troškimą (Johnston 2005: 166) Dar vienas varos bruožas – jos nenusipėjumas: varos, ypač tokiu atveju, jei jos

yra represuotos, pasireiškia labiausiai nepageidaujamu metu – panašiai kaip Badiou įvykis, kurio žvelgiant iš situacijos perspektyvos taip pat neįmanoma nuspėti.

Lacanas teigia, kad tikrasis varos objektas yra „prarastas objektas“, o su jo praradimu sieja įsivaizduojamą ir simbolinę individo formavimosi stadijas, kai besiformuojantis ego yra priverstas atsisakyti perteklinės savo geismo dalies ir paklusti simboliniam įstatymui. Tik toks įstatymas atskiria geidžiantį subjektą nuo jo prarastos ir objektu tapusios kūno dalies – motinos krūties. Taigi, lakaniškojoje perspektyvoje daiktas suvokiamas ne kaip epistemologiškai nepasiekiamas daiktas savyje, o kaip neatskiriama ikisubjektyvios sąmoninės substancijos dalis, kuri buvo prarasta keičiantis fenomenologinėms (įsivaizdavimo plotmė) ir struktūrinėms (simbolinė plotmė) aplinkybėms. Visa tai, kas lieka mums šiose dviejose plotmėse – tai objektas. Tikrovės likutis, sąmonėje atkuriantis tą Tikrovę. Kaip sako Lacanas, „šis objektas iš tikrųjų yra egzistuojanti tuštuma, kiauřymė, kurią, kaip teigia Freudas, gali užimti bet koks objektas“ (Lacan, plg. Johnston 2005: 185). Galima kelti klausimą, ar toks objekto . apibrėžimas neprimena Badiou subjekto formavimosi logikos, kuriai reikalingas ne betarpiškos tikrovės perteklius, o tam tikra tuštuma, kurioje įmanomas susitikimas su Tikrove. Politiškai kalbant, objekto . vaidmuo primena naujo socialinio judėjimo vaidmenį: šio judėjimo formuluojamos užduotys ir reikalavimai atitinka to meto politinę situaciją, tačiau yra neatskiriamos nuo to, kas judėjimams teikia konsistenciją – jų kovos tradicijų, ideologinių interpretacijų ir istorinių strategijų. Taigi, vara priverčia kalbėti apie dvilypę laiko struktūrą: nors pasirenkami vis nauji objektai, jų diachroniškumas neatsiejamas nuo nuolat išliekančio, tveriančio Daikto (tarkime, Revoliucijos) negatyvaus pastovumo pačioje subjekto konstrukcijos šerdyje. Tai leidžia sieti varą su Badiou etikoje conceptualizuojama tiesa: vara simbolinės plotmės subjektui nurodo į Tikrovės tuštumą, o tiesa kuria subjektui reikalingą konsistenciją, kuri atsiranda kaip įvykio pasekmė. Taip Įvykis įgyja (nesamą) Daikto, prarasto objekto pavidalą.

Pasaulių logikose Badiou rašo, kad „kiekvienas ištikimas subjektas gali į įvykio dabartį iš naujo inkorporuoti tiesos fragmentą, kuris senojoje dabartyje buvo tapęs neakivaizdus. Tokį pakartotinį inkorporavimą mes vadiname prikėlimu.“ Taip, jo teigimu, empiriškai suistorinamos „amžinosios tiesos“. Tai ne tik primena diachroninę varos struktūrą, bet ir leidžia ją susieti su nuolat Badiou atkartojamais istorijos sekų periodizacijos modeliais: Paryžiaus komunoje išlieka jakobinų diktatūros pėdsakų, Spalio revoliucijoje – Paryžiaus komunos, o Kinijos kultūrinėje revoliucijoje – Spalio revoliucijos. Tokį skirtumo branduolyje esantį pasikartojimą Badiou politinėje teorijoje vadina invariantu. Invarianto sąvoka nurodo į įvykio dalinę priklausomybę ankstesnių įvykių sekai, į dalinį pasikartojimą, be kurio neįmanoma tai, ką Badiou vadina „istorijos atgimimu“.

Kita vertus, varos gali būti paradoksaliai suinteresuotos tuo, kad „praradimas“ išliktų, kad tikrovę būtų galima vis labiau atitolinti, mėgautis tuo, kad ji dar neįvyko. Taigi, realus revoliucinis įvykis

subjektui reikštų mirtį, istorijos pabaigą. Čia galima prisiminti obsesyvios neurozės atvejį, kai studijuojantis pacientas, bijodamas galutinės tiesos blyksnio, nedrįsta ir net bijo gilintis į esmines naujos disciplinos sąvokas. Panašiai gali elgtis ir visuomenės kritikas, nedrįstantis kritikuoti esamos santvarkos iš esmės: pakelti politinės sistemos griūtį jam būtų sunkesnis išbandymas nei išgyventi sisteminės pačios santvarkos negeroves.

Kita svarbi varos (ir Badiou etikos) teorijos tema – geismas. Lacano geismo teorija iš esmės skiriasi nuo Deleuze'o ir Guattari geismo teorijų, kur geismas betarpiškai susiejamas su tikrove, laikomas ją kuriančia galia. Psichoanalitikų teigimu, varos nuo pat ikisubjektyvaus individo vystymosi pradžios „žino“, kaip ir kuo mėgautis, o geismo atveju apie tai, ko norima, sužinoma tik tuomet, kai geidžiančiajam pasakoma, ko jis negali turėti, t. y. tik simbolinėje plotmėje. Geidžiamu objektas tampa tik tokiu atveju, kai jo įgijimas tampa transgresija, kai „įstatymų leidėjas, įvardydamas draudimą, sąmoningai ar nesąmoningai pats išreiškia savo geismą“.

Taigi, Lacano teorijoje geismas susiejamas su simboline plotme: vara susiformuoja dar iki daikto praradimo, o geismas atsiranda tuo metu, kai daiktas prarandamas. Geismą tokiu atveju paskatina arba išorinis draudimas (Įstatymas), arba mūsų jau aptarti struktūriniai-fenomenologiniai pokyčiai, leidę atsirasti objektui a.

Kitaip tariant, Lacano teigimu, geismas nėra įmanomas tol, kol išorinis veiksnys – simbolinis tėvas, valstybė ar rinkos dėsniai – neiškelia barjero individo mėgavimuisi. Psichoanalizė nukelia geismą nuo pjedestalo ir leidžia jį suvokti kaip simbolinės tvarkos papildą. Matyt, kad apie jį mes galime kalbėti iš simbolinės tvarkos interpeluoto individo perspektyvos; tokiu atveju geismo problematika sietina ne tik su fetišistiniu gundymu vartoti vėlyvajame kapitalizme, bet ir su Imperine teise, kuria šiuolaikinė galia legitimuojama kartu įtvirtinant kertines demokratinio materializmo vertybes – užtikrinant Imperijos subjektams skirtingas tapatybes ir jų teises. Tai sukelia didelių keblumų šiuolaikiniams socialiniams judėjimams: kyla grėsmė, kad jų kovos už socialinį teisingumą bus neutralizuotos Imperijos galios struktūroje, sublimuotos jos kuriamoje viešojoje erdvėje. Šiuolaikinis geismas gali būti sublimuotas subjektą interpeluojančio veiksnio, o vara negali būti iki galo sublimuota, nes anapus malonumo principo, saistančio Imperijos subjektus, jį veda mėgavimasis.

Dar Freudo aptartas malonumo principas yra susijęs su individo poreikiu patirti pasitenkinimą išvengiant per stiprių dirgiklių; siekiama patirti kuo daugiau pasitenkinimo ir kuo mažiau nepasitenkinimo. Tačiau, Freudo nuomone, nepasitenkinimo šaltinis glūdi išorėje (kastracija, kompleksai ir t. t.), o Lacanas jį perkelia į sąmonę. Jo nuomone, ego skausmą patiria tada, kai (nerimo atveju ar pasireiškiant tam tikriems simptomams) malonumo principo teikiamą pusiausvyrą išbalansuoja poreikis mėgautis. Toks poreikis mėgautis ne papildo malonumą, o dažnai meta jam iššūkį, gali sugriauti ne tik interpeluoto subjekto ramybę, bet ir visą jo gyvenimą. Mėgavimasis yra anapus malonumo principo būtent todėl, kad jis

sugriauna derybas su realybės principu. Ego tampa per silpnas, kad galėtų paveikti varas. Interpelijuotas ego malonumą gali patirti tik tol, kol geba sublimuoti, prijauginti varas ir mažinti jų intensyvumą.

Kita vertus, turint omenyje, kad varos tikslas negali būti iki galo patenkintas, reikia pastebėti, kad subjekto „išgautas pasimėgavimas“ niekada nepriylgs trokštamam standartui. Dar blogiau, mėgavimasis dažnai pasireiškia kaip „skausmo teikiamas malonumas“. Čia galime prisiminti revoliucinę varą ir baimę, kad „išgautas pasimėgavimas“ atsidurs per arti „laukiamo pasimėgavimo“, kad tai, ko labiausiai trokšti, iš tikrųjų išsipildys (Johnston 2005: 240).

Taigi, vara nuo geismo skiriasi būtinybe būti atskirtai nuo savo išsipildymo. Ego patenkina savo geismą čia ir dabar, esamos sistemos ribose, tačiau tokiu būdu praranda galimybę atsiriboti nuo jį interpeliuojančios galios. Vara individui, inkorporuotam į politinį subjektą, suteikia konsistenciją. Jis suvokia, kad jam galimybės tapti galutinai „išsilaisvinusiam“ nesuteiks nei simbolinė galios plotmė, nei, skirtingai nuo naiviai manusių Frankfurto mokyklos atstovų, jos sprogimas, atveriantis kelią politiniam chaosui. Galime prisiminti karalių Oidipą, žmogų, kuriam pavyko pasiekti viską iki galo, ir tai tapo jo asmenine tragedija.

Kita vertus, verta klausti, kaip į praeitį nukreipta, konservatyvi vara gali nebūti reakcinga; reikia klausti, kaip „mitą apie Tikrovę“ atskirti nuo „mito apie pirmapradiškumą, apie kraują ir žemę“, puoselėjamo ultradešiniuosiuose naratyvuose. Atsakymas į šį klausimą dar sudėtingesnis, nes jis slypi simbolinės ir tikrovės plotmių, istorijos ir biologijos sankirtoje. Badiou politinis subjektyvumas kyla iš kovų ir revoliucijų istorijos, kuri situacijos kuriamame naratyve tampa tuštuma. Matyt, tai ir reikia laikyti Badiou politinės teorijos tikrove.

Kyla klausimas, kas gi yra tikrovė. Akivaizdu, kad, tiek Badiou, tiek Žižeko nuomone, tai nėra vien psichoanalitinė sąvoka. Tai – apnuoginta mūsų socialinė kasdienybė, joje vykstantis engimas, išnaudojimas bei mūsų kovos už socialinį teisingumą ir orumą. Būtinybė kurti socialinių kovų diskursus tokia pat akivaizdi, kaip ir būtinybė demaskuoti didžiojo Kito kuriamas bei interpeliuoto ego perimamas fantazijas. Kitaip tariant, vertinant kovas ir požiūrius svarbu stebėti, iš kur jie kyla – iš materialių egzistencinių kovų ar iš ideologinės terpės.

Ši materialių kovų tikrovė žvelgiant iš simbolinės erdvės perspektyvos nėra akivaizdi, ji egzistuoja tik dėl subjekto ištikimybės jai, o gal greičiau – pasakojimų apie ją. Kita vertus, tikrovėje gimstančiam geismui išsipildyti, pasak Lacano, yra neįmanoma – ir būtent todėl jam verta būti ištikimam. O situacijoje kuriamos fantazijos ir geismai visada kyla iš ego bandymų prisitaikyti prie jį interpeliavusios simbolinės erdvės. Prisiminkime demokratinio materializmo ir materialistinės dialektikos perskyrą: Badiou etika visuomet lieka priešiška simbolinio diskurso, nuomonės, kapitalistinės demokratijos spektakliui ir bando ieškoti to, ko pasigendama, ko nėra, kas neįmanoma. Svarbesnis Badiou yra ir jo teoriją apibrėžia angažavimasis Tikrovei: toks angažavimasis mums teikia konsistenciją ir mėgavimąsi, kurie yra stipresni nei mūsų

priklausomybė simboliinei plotmei. Galime teigti, kad Badiou subjekto etikos esmė yra nuolat palaikoma vara.

Išvados

1. Nagrinėjant Badiou subjekto etikos teoriją buvo svarstoma, ar simbolinėje terpėje kuriama individo interpeliacija nėra antrinė, palyginti su jo aptariamu tiesos procesu, leidžiančiu kurtis subjektui. Keliami hipotezė, kad interpeliacijos subjektas tampa tiesos subjektu dar prieš prasidedant simbolinės interpeliacijos procesui.
2. Išryškinamos dvi esminės šiuolaikinės etinės orientacijos kryptys: demokratinis materializmas, kuris neatsiejamas nuo rinkos dėsnių kuriamo idealizmo, ir materialistinė dialektika, atverianti galimybę kovų metu formuoti subjektui.
3. Aptariant subjekto formavimosi aplinkybes keliama mintis, kad Badiou pastangos kurti alternatyvią simbolinę plotmę – istorinę plotmę – neįtikina, bet į įvykius produkuojančią istoriją galima pažvelgti iš psichoanalizės perspektyvos.
4. Aptariant sąmoninį varos mechanizmą parodoma galimybė Badiou subjektą sieti su represuota tikrove, parodyti jį kaip atsparų su simboliškai plotme siejamam geismui ir pajėgų grįsti savo kovas revoliuciniu mėgavimusi, bet neleisti istorijai baigtis per anksti. Literatūra

Agnosce

Mokslinis tyrimas finansuotas / finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis pagal priemonę Nr. 09.3.3-LMT-K-712 „Mokslininkų, kitų tyrėjų, studentų mokslinės kompetencijos ugdymas per praktinę mokslinę veiklą“.

Literatūra

- Badiou, A., 2006. *Logics of Worlds: Being and Event*, 2. Trans. A. Toscano. London, New York: Continuum.
- Badiou, A., 2010. *The Communist Hypothesis*. Trans. D. Macey, S. Corcoran. London, New York: Verso.
- Badiou, A., 2012. *Ethics: An Essay on the Understanding of the Evil*. Trans. P. Hallward. London, New York: Verso.
- Dolar, M., 1993. Beyond Interpellation. Prieiga per internetą: <https://marifilos.files.wordpress.com/2011/09/dolar-mladen-beyond-interpellation.pdf> [žiūrėta 2019-09-20].
- Johnston, A., 2005. *Time Driven: Metapsychology and the Splitting of the Drive*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- Ruda, F., 2015. *For Badiou: Idealism without Idealism*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv4cbgs9>
- Žižek, S., 1989. *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.
- Žižek, S., 1993. *Tarrying with the Negative*. Durham: Duke University Press.
- Žižek, S., 1996. *The Invisible Remainder: An Essay on Schelling and Related Matters*. London: Verso.

Notes

- 1 Dėl vokiško termino *Trieb* vertimo į lietuvių kalbą kyla daug neaiškumų. Be varos sąvokos, vartojama potraukio sąvoka.